

С. 49; Образ наемников в документах генуэзских колоний Северного Причерноморья XIII–XV вв. // Каразінські читання (історичні науки): тези доповідей 63-ї міжнародної наукової конференції (м. Харків, 23 квітня 2010 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 125 – 126; Сухопутные вооруженные силы Генуи в Крыму в первой половине XV в. // Шевченківська весна: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 60-річчю Великої Перемоги. – К., 2005. – Вип. III. – Ч. I. – С. 70; Военное дело генуэзских колоний Северного Причерноморья в отечественной историографии XIX–XXI вв. // Каразінські читання (історичні науки): матеріали міжнародної наукової конференції 20 квітня 2007 р. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – С. 110 – 111; Армия и флот генуэзских колоний Северного Причерноморья XIII–XV вв.: дипломная работа образовательно-квалификационного уровня «специалист». – Харьков, 2007. – 155 с.

⁴² Зибалов А. А. Армия и флот генуэзских колоний Северного Причерноморья XIII–XV вв... – С. 103.

⁴³ Зибалов А. Образ наемников в документах генуэзских колоний Северного Причерноморья XIII–XV вв... – С. 125.

⁴⁴ Там само. – С. 126.

⁴⁵ Алексеенко Н. А., Дьячков С. В. Требуше генуэзской крепости Чембало (XIV–XV вв.) // LAUREA. К 80-летию профессора Владимира Ивановича Кадеева. – Харьков: Константа, 2007. – С. 124–135. *Їх же*: «Ядерный арсенал» генуэзской крепости Чембало XIV–XV вв. // Мир древности. – 2007. – №1. – С. 52–55; Дьячков С. В. «Арсенал» метательных снарядов генуэзской крепости Чембало в Крыму // Российская археология. – 2008. – №2. – С. 54–61.

⁴⁶ Алексеенко Н. А., Дьячков С. В. Требуше генуэзской крепости Чембало (XIV–XV вв.)... – С. 128.

⁴⁷ Дьячков С. В. Площадка для метательной машины генуэзской крепости Чембало (XIV–XV вв.) // Проблемы истории и археологии Украины: материалы VI Международной научной конференции, посвященной 150-летию со дня рождения академика В. П. Бузескула (Харьков, 10–11 октября 2008 г.). – Харьков: ООО «НТМТ», 2008. – С. 84–85.

⁴⁸ Мыц В. Л. Каффа и Феодоро в XV в. Контакты и конфликты. – Симферополь: Универсум, 2009. – 528 с.

⁴⁹ Там само. – С. 153–177.

⁵⁰ Там само. – С. 419–499.

*Анатолій Кузь
(Черновцы)*

**Военное развитие Генуэзской Газарии
в XIII–XV вв.: обзор украинской историографии
(1991–2010 гг.)**

В статье идет речь о состоянии разработки и изучения военной истории генуэзских колоний Крыма (генуэзской Газарии) в современной украинской историографии. Рассмотрены основные вопросы, которых касались в своих исследованиях украинские ученые: военные конфликты при участии генуэзцев, вооружение, военная организация, фортификация и система обороны, наемничество и др.

Ключевые слова: историография, наука, исследование, генуэзцы, фортификация, наемник, реформы, требуше, вооружение, система, гарнизон, Готия, арбалет, фактория, война.

*Anatoliy Kuz'
(Chernivtsi)*

**Military Development Genoese Gazaria
in XIII–XV Centuries: Review of Ukrainian
Historiography (1991–2010)**

In given article there is a speech about a condition of working out and studying of military history of the genoese colonies of Crimea (Genoese Gazaria) in a modern ukrainian historiography. The main issues raised in their studies by ukrainian scientists: the military conflict with the genoeses, armament, military organization, fortifications and defenses, mercenaries, etc. In the end of article the author considers the problems existing for today in a historiography and a way of their decision.

Key words: historiography, science, research, Genoeses, fortification, mercenary, reforms, armament, system, garrison, crossbow, trading station, war.

УДК 94(477)«10/14»: 438.41

*Ярослав Лусейко
(Львів)*

**ДРІБНІ ТА СЕРЕДНІ ШЛЯХЕТСЬКІ РОДИ
СЯНОЦЬКОЇ ЗЕМЛІ
У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVI ст.**

У цій статті аналізується стан дрібної та середньої шляхти Сяноцької землі у першій половині XVI ст. Більшість давніх сяноцьких родів у цей період практично не змінили свого соціально-майнового становища порівняно з кінцем XV ст. Однак родини Пакошовських, Тарнавських, Добрянських, Заришинських зазнали збідніння за рахунок зростання чисельності роду. Особливістю було те, що в першій половині XVI ст. в Сяноччину мігрувало багато шляхетських родів немісцевого походження.

Ключові слова: шляхта, Сяноцька земля, майно, збідніння, місцеві роди.

Динаміку суспільного життя шляхти Сяноцької землі у першій половині XVI ст. визначало ряд факторів, пов'язаних із перерозподілом земельної власності в регіоні, приходом сюди нових шляхетських родин, вигасанням або дробленням старих родин. Різноманітності та руху в життя регіону привносили такі події та явища, як міжшляхетські збройні сутички та наїзди, перехід ключових урядів до осіб немісцевого походження, шлюбна політика місцевих родів тощо.

Дослідження особливостей становища шляхти Сяноцької землі в даний період є актуальним з огляду на те, що Сяноцька земля та місцеві еліти досі залишаються малодослідженими у вітчизняній історіографії. Історію сяноцької шляхти частково було висвітлено ще в довоєнний період польськи-

ми істориками, зокрема Пшемиславом Дембковським, однак його дослідження були оперті переважно на опубліковані вже на той час книги актів гродських та земських сяноцьких.¹ У наш час над шляхетськими студіями, які опосередковано, або хоча б частково заторкують даний регіон, працюють Ігор Смуток, що досліджує шляхетські роди сусідньої до Сяноччини Перемиської землі², та Юрій Зазуляк, який працює над проблематикою, пов'язаною з історією шляхти Руського воєводства.³ З польських досліджень уваги заслуговує «Історично-географічний словник Сяноцької землі у Середньовіччя» Адама Фастнахта, що на сьогодні є найповнішим і найдокладнішим дослідженням Сяноцької землі епохи Середньовіччя.⁴

Новизна нашої розвідки полягає у тому, що вперше, опираючись на малодосліджений актовий матеріал судових інституцій Сяноцької землі першої половини XVI ст., спробуємо дослідити особливості майнового стану шляхетських родів Сяноцької землі, що здавна замешкували цей регіон.

Для того, щоб повноцінно висвітлити цю проблему, слід вивчити тенденції, які були характерними для соціально-економічного життя Сяноцької землі в першій половині XVI ст. Також становище місцевої шляхти неможливо висвітлити належним чином, якщо не зупинитись на персоналіях конкретних сяноцьких родів, на що ми детальніше звернемо увагу у цій розвідці.

Як особливість, характерну для Речі Посполитої XVI ст., можемо відзначити посилення міграційних процесів та соціальної мобільності населення, що в першу чергу зумовлювалось економічним поступом того часу. В стосунку до Сяноцької землі це відобразилося у численній появі тут нових дрібно-шляхетських родин, які активно беруть в тимчасове посідання маєтки місцевої шляхти. Актові джерела починають рясніти новими для цього регіону прізвищами та іменами шляхти немісцевого походження. Поява значної кількості прийшлого елемента не могла не вплинути на розвиток тенденцій соціально-економічного розвитку в регіоні. Адже прийшла шляхта поступово почала входити в середовище місцевих землевласників, потроху розширюючи за їхній рахунок відсоток власних володінь у регіоні. Ці процеси спричинювались за рахунок шлюбів місцевих землевласників із немісцевою польською шляхтою, наданням їй адміністративних урядів, купівлею маєтків в Сяноччині прийшлою шляхтою, активною здачею в тимчасове держання сяноцькими зем'янами власних маєтків. В результаті на сторінках сяноцьких актів починають фігурувати такі нові для Сяноччини роди, як Маховські, Римановські, Бірецькі, Влинські, Боболі, Домажарські, Ровенські, Добродзельські, Врублевські, Ваповські, Конарські, Оглендовські та інші.

Ми не будемо зупинятись на особливостях становища в Сяноцькій землі прийшлої шляхти. З

огляду на обмеженість об'єму даної роботи ми також не будемо характеризувати особливості майнового стану можновладців, натомість зупинимося на детальнішому аналізі становища тих дрібно- та середньо-шляхетських родів, які здавна замешкували Сяноцьку землю та їх пізніших родових відгалужень.

Із дрібно- та середньо-шляхетських родин, які були корінними мешканцями регіону, або від давнішого часу замешкували Сяноцьку землю, у першій половині XVI ст. активними учасниками суспільно-політичного життя регіону виступали Балі, Гумніські, Грабовницькі, Победзенські, Заршинські, Пенашеки, Чарноцькі, Деденські, Тарнавські, Тиранські, з дрібніших родин – Лешанські, Пакошовські, Вздовські. Значно рідше згадуються Буковські, Радвани, Добрянські. Натомість у першій половині XVI ст. не зустрічаємо жодних згадок про родину Чешиків-Ритаровських, що були відгалуженням від роду Тиравських, не маємо відомостей про дрібний рід Петрашевських. Також поступово зникають з кола місцевих землевласників Морохівські, які ще наприкінці XV ст. розпродали свої маєтки Пенашекам та Победзенським.⁵ Аналогічна доля спіткала рід Ясенських, що на початку XVI ст. розпродали усі свої володіння в Сяноцькій землі.⁶

Повільні та тяглі на перший погляд зміни, що відбувались у майновому комплексі шляхти Сяноцької землі, здійснювались за рахунок купівлі або продажу маєтку, шлюбних угод, зміни користувачів у маєтках з умовним типом володіння, вигасання роду, або його розростання з подальшим витворенням нових родових відгалужень. Наприклад, на сторінках актів сяноцьких в цей період досить часто фігурує молодий рід Пельвельських, який витворився десь наприкінці XV ст. як нове відгалуження від старого роду Чешиків-Грабовницьких. У двадцятих роках XVI ст. утворюється новий родовий пагін від давнього роду Семушовських – Кжешовські.

Розглянемо детальніше суспільний та майновий стан персоналій дрібних та середніх шляхетських родів Сяноцької землі у першій пол. XVI ст.

Балі. Рід посідав поважний землевласницький статус. Протягом першої половини XVI ст. особливої господарської активності Балі не проявляли. Загалом в цей час представники роду переважно заставляють свої маєтки та здають їх у посесію. Десь на початку XVI ст. Балі переносять свій родовий осідок з Новотанця до Хошева, про що свідчать відповідні власницькі іменування, використовані членами роду.

У 1518 р. Балі фігурують у судових книгах як одна із сторін конфлікту з приводу меж між селами Миколи Баля Хошевом, Терпишевом, Волковією, Буковським, Ольховцями, Ознішевом, Бжоськами і селами Кмітів Бібркою, Райським, Темишовом.⁷

На майновий стан роду вплинув продаж у 1520 р. Миколою Балем села Бжоська Івану Влинському.⁸ Десь перед цим Балі продають Вздовським містечко Новотанець та село Шимкову Волю.⁹

В 1533 р. Балі укладають шлюбні зв'язки з прийшлим родом Домажарських через шлюб Анни, дочки Миколи Баля і Станіслава Домажарського. Анна отримала посаг від батька, записаний на Юровцях, Срогові, Попелях, Кжешовій.¹⁰ Такий крок допоміг прийшлому роду Домажарських закріпитися в ролі землевласників серед зем'ян Сяноччини.

Варто зазначити, що в означений період у майновому комплексі Балів згадуються нові села: Горжанка, Шимкова Воля (1543 р.), Матяшова Воля (1548 р.), які, очевидно, були засновані Балями не раніше, ніж на початку XVI ст.¹¹ В цей же час представники родини Балів згадуються як посідачі важливого уряду підкоморія сяноцького.

Гумніські. У першій половині XVI ст. Гумніські активно налагоджують коло клієнтських зв'язків, надаючи в посідання ряд своїх маєтностей представникам шляхетських родів немісцевого походження. Зокрема, у документі від 1525 р. натрапляємо на якогось Клементя Коснодського, що був тенутарієм в Юровцях, Срогові, Рачковій Волі і Попелях.¹² Паралельно з Коснодським тенутарієм у цих селах застаємо Івана Бозовського, який цього ж року дає в оренду Юровці Станіславу Собенському-Кміті.¹³ У 1531 р. Гумніські дають в посідання селян у Лешаві і Кінському Миколі Доброзельському, підстарості сяноцькому.¹⁴ Нарешті, близько 1537 р. Іван Гумніський надав в посідання Лешаву Івану Хлопирському. Цікаво, що Хлопирський невдовзі здав Івану Гумніському в оренду 20-тьох селян з Лешави, які були безпосередньою, але заставленою власністю того ж Гумніського.¹⁵ Як заставу Гумніські найчастіше використовували одне із своїх пізніших надбань – село Кінське. Переважна більшість позик, що їх брали Гумніські, здійснювалась під заставу цього села, або його мешканців.¹⁶

В цілому ж Гумніські протягом першої половини XVI ст. перебували у тому ж майновому стані, що й на початку століття, а майновий комплекс роду протягом досліджуваного періоду помітних змін не зазнав.

Тарнавські. Рід за майновим статусом належав до середньої шляхти, а за своєю давністю – до одних із найстаріших в регіоні. Початок XVI ст. ознаменувався для Тарнавських розпродажем їхніх маєтностей. У 1502 р. Йосип Тарнавський продав села Чашин, Чашинську Волю та Лукову Івану Влинському.¹⁷ Цікавою є форма розрахунку за продані маєтки. Як часткову оплату Іван Влинський залишив Чашин, Чашинську Волю і Лукову у володінні Тарнавських на правах посесії.¹⁸ Цього ж таки року Тарнавські продали свої частки в Плонній і Височанах Петру Одновському.¹⁹

Про майновий стан роду наприкінці XVI ст. дає уявлення поділ маєтку між братами Миколою, Андрієм, Станіславом Тарнавськими у 1545 р. Згідно з поділом Микола отримав села Ославу, Вельпополе, Смольницю, Кальницю, Андрій – Пораз, Середне, Кам'янку, половину Станковатої. Нарешті, Станіславу Тарнавському відійшли Тарнава, Ольхова, Сукова.²⁰ При цьому село Кам'янка чи не вперше згадується як власність Тарнавських. Означений вище поділ маєтку продовжив тенденцію до дроблення майнового комплексу Тарнавських внаслідок розростання роду.

Тиравські. У 1504 р. Іван Тиравський згадується як тенутарій у частині Новотанця, який за згодою дружини Анни дав у посесію Миколі Балю.²¹ Отож частка Новотанця, який був традиційною власністю Балів, перейшла до Тиравських як посаг внаслідок шлюбу Івана Тиравського з Анною Бальовою.

Під 1523 р. у власності Тиравських значиться село Ноздрич, що було традиційною складовою Диньовського ключа.²² Цей ключ за два десятки років поміняв кількох власників, а окремі маєтності, такі як Ноздрич, поодинокі були перепродані сяноцьким землевласникам. Близько 1527 р. Тиравські стали посідачами королівського села Страхотини.²³

Отож протягом описуваного періоду рід в цілому зміцнив своє майнове становище. Проте загалом Тиравські доволі рідко згадуються як учасники тих чи інших майнових відносин поміж шляхтою Сяноцької землі у першій половині XVI ст.

Грабовницькі. Перша половина XVI ст. характеризувалася для роду чисельними заставами маєтку, здачами його в посесії та оренду. Так, у 1525 р. Петро і Пшедслав Грабовницькі заставили Грабовницю якомусь Кочановському. Цього ж року Петро дав у оренду селян у Грабовниці Станіславу Деденському.²⁴ Тільки протягом 1542 – 1549 рр. Андрій Пелька Грабовницький заставляв Грабовницю, Пельню, що були давніми складовими майнового комплексу Грабовницьких, а також окремих селян, які в цих селах проживали, близько шести разів.²⁵ Сам Андрій Пелька Грабовницький фігурує в 40-х роках XVI ст. як чи не єдиний представник роду по чоловічій лінії.

Чарноцькі. Рід на правах умовної власності посідав такі королівщини в заставі, як Роги, Люботова і Люботука.²⁶ Місцем постійного осідку було село Роги. Перша половина XVI ст. в історії роду ознаменувалася продажами Чарноцькими часток своїх маєтностей у 1505 р., коли брати Іван і Леонард Чарноцькі продали Ієроніму Кобилянському солтиство в Рогах.²⁷ Наступний продаж відбувся у 1528 р., тоді Іван Чарноцький продав Матяшу Бірецькому Гірки (очевидно, Чарноцькі набули Гірки від Гумніських десь між 1505-1516 рр.). Як частковий розрахунок Матяш Бірецький заставив Чарноцькому село Липу.²⁸ Під 1543 р. Станіслав

Чарноцький іменується дідичем у селі Заслав'я, яке здав Боболям в оренду на 6 років.²⁹ Також Чарноцькі виступають посесорами у частці Заршину.³⁰ У цей час Станіслав Чарноцький згадується як посідач поважного уряду земського судді Сяноцької землі.³¹ Під кінець першої половини XVI ст. рід потрясли перманентні конфлікти між Станіславом та Матяшем Чарноцькими, що вилились у взаємні збройні наїзди. Витоки конфлікту скоріш за все полягали у труднощах з поділом спадщини.³²

Победзенські. Майнові стосунки роду Победзенських у першій половині XVI ст. характеризувалася наданнями посесій у своїх маєтках зайшлій малоземельній шляхті. У 1520 р. появився якийсь Іван Гидновський як посідач Дудинців, де Победзенські, очевидно, надали йому посесію.³³ Близько 1527 р. Станіслав Победзенський купив посесію в селі Виздові Адама Смолицького-Вздовського.³⁴ Нарешті, близько 1538 р. Маргарита, вдова по Івану Победзенському, надав посесію у селі Андрушковці Альберту Раковському.³⁵

Победзенські в першій половині XVI ст. з одного боку активно брали позики під заставу своїх маєтностей, з другого ж боку, самі надавали позики як місцевим зем'янам, так і шляхті із сусідніх регіонів. Наприклад, у 1544 та у 1548 рр. Победзенські іменуються власниками Хмельника у Сандомирській землі, яким володіють на правах заставного майна.³⁶

Деденські. Життя родини Деденських в описуваний період характеризувалося активною господарською діяльністю представників роду, яка відбувалася на фоні досить помітного зростання чисельності самого роду. Господарська активність представників роду, зокрема, проявилася у набутті посесій, оренд та тимчасових держань у маєтках місцевої шляхти. Так, у 1525 р. Деденські отримали в тимчасове держання Нев'ястку, що на той час була у власності Влинських, у 1534 р. набули в держання Новотанець і Шимкову Волю та Липу (власність Гумницьких). Останню Станіслав Деденський, в свою чергу, здав в оренду Балтазару Глові. Нарешті, у 1540 р. цей же Станіслав Деденський став посідачем Волощі Ваповських.³⁷

В 40-х роках XVI ст. Деденські згадуються як власники сіл Хошевичі, Розмаків, Бібрка в Перемській землі та частки у селі Нев'ястка.³⁸ Однак через спорадичність свідчень не можемо з певністю твердити напевно, чи це була їхня безумовна власність, чи заставне майно.

Пакошовські. Рід Пакошовських, один із найстаріших в Сяноччині, у XVI ст. зазнав здрибнення, що негативно відбилася на без того слабкому майновому стані родини. Майнові потенції роду підпадають, що переконаливо ілюструють поділи маєтку. Наприклад, у 1516 р. відбувся поділ спадку померлого Миколи Сірочека Пакошовського між його синами. Основна увага приділялася поділу селян між братами, а не окремих маєтностей, та-

ких як, скажімо, села.³⁹ На розгалуженість роду в першій половині XVI ст. зокрема вказує значна кількість чоловічих імен, представників роду. Тільки на проміжку 1542-1549 рр. згадуються Павло (1542 р.), Станіслав, Себастьян, Ієронім (1543 р.), Петро Пакошовські.⁴⁰ Активність роду в даний період проявлялась у балансі між наданням невеликих позик і застав дрібній шляхті та взятті невеликих позик під заставу власних маєтностей. Значна кількість таких угод протікала всередині роду.⁴¹

Набжухи. Перші згадки про цей рід в актах сяноцьких згадується наприкінці XV ст., зокрема Набжухів у ролі посесорів села Ноздрич, яке було власністю Диньовських.⁴² Невдовзі, у 1501 р. Станіслав Набжух купив право володіння Дамбрувки разом із солтиством в якихось Миколи і Михайла.⁴³ Це село було також власністю Диньовських, а згодом Тарновських. У 1501 р. Набжухи здійснили поділ маєтку, за яким Старший з братів, Станіслав отримав у посідання Дамбрувку, а молодший, Іван – Ноздрич.⁴⁴ Нарешті, у 1518 р. Андрій та Ієронім Набжухи продали половину свого маєтку у Дамбрувці Івану Боболі.⁴⁵ Тоді ж таки, 1518 р. Набжухи іменуються тенутаріями в Стжешові, який віддали в оренду Івану Боболі.⁴⁶ Також цього року Андрій Набжух отримав у оренду від Анни з Заршина, вдови по Якову Пенашеку, місто Заршин за надану їй позику.⁴⁷ Наприкінці першої пол. XVI ст. Набжухи кілька разів іменуються як власники села Ходорувка в землі Сяноцькій.⁴⁸

Пенашеки. Активна господарська діяльність Пенашеків у означений період проявилася переважно у роздачі позик місцевій шляхті під заставу їхніх маєтностей або посесій у селах. Наприклад, десь між 1524 і 1525 рр. Станіслав Пенашек отримав посесію в Лешаві від Георгія Гумницького, а в 1425 р., в свою чергу перезаставляє селян у Лешаві Станіславу Собенському.⁴⁹ У 1537 р. Микола Пенашек поглибив майнові відносини з можновладцями Кмітами, взявши у них у посідання Мишковці та Ухерці.⁵⁰ Тільки протягом 40-х рр. XVI ст. Пенашеки кредитували Грабовницьких, Влинських, Заршинських, Пельвельських, Победзенських.⁵¹ Слід також зазначити, що Пенашеки в цей період, очевидно, переносять свій родовий осідок в Небещани, про що можемо судити із відповідно вживаних власницьких іменувань, як наприклад «Іван Пенашек з Небещан».⁵²

Заршинські. Рід Заршинських, нащадків прийшлого роду Смолицьких, що сформувався ще у 60-х рр. XV ст., у складі свого майнового комплексу мав дві маєтності – містечко Заршин та село Длуге, яке фактично було передмістям Заршина. Майновий стан роду не зазнав суттєвих змін протягом першої половини XVI ст. і, власне, ці дві маєтності – Заршин і Длуге найчастіше фігурують як предмет господарсько-фінансової діяльності представників роду. Уваги також заслуговує поділ маєтку, що від-

бувся у 1537 р. поміж Заршинськими. Ця подія увиразнила тенденцію до здрібнення роду, яка намітилась ще на початку XVI ст. Цього разу спадщину ділили Єронім, Станіслав і Мартин Заршинські. В результаті поділу Єроніму відійшли старий дім в Заршині, лан біля дому, половина лану Гудовське та інші лани. Обидва інші брати отримали по кількох ланів землі в Заршині.⁵³

Картину майнового стану роду час від часу доповнювали тимчасові держання посесій у селах Сяноччини та поза межами регіону. Так, у 1522 р. Станіслав Заршинський фігурує як посідач Шклярів і Ляскувки, які належали Ваповським.⁵⁴ У 1543 р. Заршинський згадується посідачем Шклярів Вздовських, а в 1548 р. – як посідач Небещан родини Пенашеків.⁵⁵

Вздовські Так само, як і родова гілка Заршинських, відгалуження Смолицьких-Вздовських сформувалось у 60-х рр. XV ст. У досліджуваний період Вздовські зуміли зміцнити своє майнове становище переважно за рахунок купівель маєтностей. Так, під 1518 р. Адам Вздовський значиться власником села Бжоськ, яке, очевидно, свого часу він купив у Балів.⁵⁶ У 1523 р. знаходимо у власності Вздовських перебувала ще одна маєтність Балів – містечко Новотанець. У 1544 р. Новотанець з передмістям знову згадується як власність Вздовських, що дає підстави з більшою певністю твердити, що містечко було свого часу куплене у Балів, очевидно, тоді ж, коли Бжоська.⁵⁷ Скоріш за все тоді теж було куплено село Шимкова Воля, яке Вздовські згодом неодноразово використовували як заставне майно.⁵⁸

Разом з тим у 1522 р. Адам Вздовський продав право держання королівського села Страхотини приїшлому роду Боболь.⁵⁹ У 1535 р. Адам Вздовський набув посесію у селі Ясенів в Альберта Тудоровського.⁶⁰ Через десять років, у 1544 р. Вздовські взяли це село в оренду, а в 1547 р. згадуються як дідачі у Ясенові.⁶¹ Тож, очевидно, Вздовські до кінця першої половини XVI ст. спромоглися набути це село у свою безпосередню власність.

Семушовські. Десять на початку XVI ст. Семушовські стають власниками Волі Кжешової, яку у 1521 р. Олександр Семушовський продав своєму брату Петру.⁶² Там з часом починає формуватись родове відгалуження від Семушовських – Кжешовські. При цьому новий рід й надалі підтримував тісні майнові відносини з Семушовськими. Так, у 1526 р. Андрій Кжешовський взяв в оренду в Олехна Семушовського село Семушову, а у 1544 р. Андрій Семушовський надав у посесію село Семушову Андрію Кжешовському.⁶³

Як і багато інших землевласників у Сяноцькій землі, Семушовські-Кжешовські у першій третині XVI ст. збільшують свої володіння за рахунок набуття володінь умовного типу. Зокрема, у 1534 р. Іван і Станіслав Кжешовські іменуються посідачами Стажви, яку тримали від Миколи Жешовського.⁶⁴

Врочанські. У 1504 р. Дорота, вдова по Ольбрахту з Врочанки, продала свій посаг, записаний на Врочанці і солтистві у цьому селі Катерині, дружині Миколи Врублевського. Відтоді Врублевські стають співвласниками Врочанки разом із самими Врочанськими. Близьке сусідство стало причиною частих конфліктів між двома родами за володіння маєтком, доходило аж до збройних наїздів одних на одних, як це було у 1504 р., коли на дім Миколи Врублевського здійснив збройний наїзд Лука Врочанський, "... спільно з 6 [чоловік] шляхти і 6 [чоловік] нижчого стану ..., побив дружину [Миколи] Катерину, забрав кметя".⁶⁵

Загалом маємо дуже мало відомостей про рід Врочанських у досліджуваний період. В 40-ві роки XVI ст. від імені роду фігурують брати Микола та Іван Врочанські, сини вже померлого на той час Фелікса Врочанського.⁶⁶

Добрянські У XVI ст. частина роду Добрянських мігрувала у Перемишльську землю, де вони до кінця століття розселились по Самбірському і Дрогобицькому повітах.⁶⁷ Про їхнє життя у досліджуваний період маємо порівняно небагато звісток. Зокрема, є спорадичні звістки про перепродажі маєтностей у середині роду, як наприклад у 1544 р., коли шляхетні Андрій та Микола дідачі з Доброї, продали свою частку, в Добрій разом із полями, лісами, гаями шляхетному Грицю Добрянському, сину Дениса.⁶⁸ На велелюдність роду Добрянських станом на кінець першої пол. XVI ст. вказує документ від 1546 р., згідно з яким Добрянські, мабуть, дозволяли вирубку лісу в своїх маєтностях якомусь Ларошу, львівському жупарію. При цьому згадуються такі представники роду Добрянських, як шляхетні Фесько Машова, Іван Федорів, Максим, Піч, Мічко, Бріш, Гасько, Онисько Дзудзар, Федор Паклавій, вдова Ониськова, Федір Соколь, Фенько, Грицько, Матвій, Тимко Івандра, Іван Бішковій, Мачінко та ін.⁶⁹

Сінненські. Цей рід цікавий тим, що згадки про нього були доволі рідкісними в документах XV ст. Можемо пояснити це тим, що основна і чи не єдина маєтність Сінненських у Сяноцькій землі – місто Риманів з прилеглими селами Ладзіном і Віслочком, були окремою відособленою майновою одиницею від решти маєтків роду, які знаходилися поза межами Сяноччини. Скоріш за все ці маєтності не були до певного часу місцем проживання роду. Однак ситуація змінюється в 40-х рр. XVI ст. Саме відтоді Сінненські починають брати активну участь в суспільно-господарському житті регіону. Ймовірно це було пов'язано з оселенням в Риманові представника роду, який розрісся. Збігнев Сінненський проявив досить активну господарську діяльність, надаючи позики сяноцьким зем'янам під заставу їхніх маєтків. Як наслідок він протягом нетривалих термінів був посідачем Грабовниці (1542 р.), Тарговиськ та Ланчан, Лодзіни (1543 р.).⁷⁰ Сам Сінненський у 40-х рр. XVI ст. згадується вла-

сником сіл Глембока та Вольташова, які спочатку у 1544 р. дав у посесію Беаті Ваповській, а згодом заставив Яну Гербурту.⁷¹ Нарешті, у 1547 р. Збігнев Сінненський відзначився у спорі з єпископом перемиським за межі між селом Балузьянкою Сінненського та єпископськими селами Любашовою і Кроликовою.⁷²

Радвани. В першій половині XVI ст. в ролі представників роду в актах фігурують імена Івана та Миколи Радванів.⁷³ Уся їхня господарська діяльність в цей період обертається довкола села Прусек, де Радвани володіли скромним урядом солтиса.

Лешанські. Рід із скромним майновим станом, родовим гніздом і єдиною маєтністю, яку посідав, було село Лешня.⁷⁴ Маєток Лешанських, мабуть, не зазнав видозмін протягом всього досліджуваного нами періоду. Господарська активність роду в цей час проявлялась переважно у взятті дрібних позик під заставу часток села або власних селян.⁷⁵

Отже, у першій половині XVI ст. майнова та соціально-демографічна топографія регіону зазнавала поступової еволюції та змін у порівнянні з попередніми століттями. В першу чергу різноманітності та різнобарв'я додавало чимале число представників шляхти немісцевого походження, яка активно емігрувала сюди з теренів Польщі. Це наклало вагомий відбиток на подальший розвиток регіону, адже прийшли роди поступово починають вливатись в коло місцевих землевласників на рівних з ними правах. Щодо існування давніших місцевих шляхетських родин в регіоні, то більшість сяноцьких родів практично не змінили свого соціально-майнового становища порівняно з кінцем попереднього століття. Разом з тим певні родини, такі як Пакошовські, Тарнавські, Добрянські, Заршинські зазнавали свого поступового здрибнення та дроблення родового дерева внаслідок розростання та розгалуження самого роду, з подальшим розпорощенням маєтків поміж родової спільноти.

¹ Dąbkowski P. Ziemia Sanocka w XV stuleciu. – Lwów, 1931. – Część. I. – 188 s. Dąbkowski P. Ziemia Sanocka w XV stuleciu. – Lwów, 1931. – Część. II. – 134 s.

² Смуток І. Вступ до генеалогії шляхти Самбірського повіту XVI – початку XVII ст. – Львів, “Камула». – 2008. – С. 335.

³ Зазуляк Ю.П. Шляхта Руського воєводства. Автореферат ... кан. істор. наук. – Львів, 2004. – 22 с.

⁴ Fastnacht A. Słownik historyczno-geograficzny ziemi sanockiej w średniowieczu. – Brzozów, 1991. – Część 1. – 176 s.

Fastnacht A. Słownik historyczno-geograficzny ziemi sanockiej w średniowieczu. – Brzozów-Wzdow-Rzeszow, 1998. – Część 2. – 176 s.

Fastnacht A. Słownik historyczno-geograficzny ziemi sanockiej w średniowieczu. – Kraków, 2002. – Część 3. – 280 s.

⁵ AGZ. – Т. XVI. – № 2069, 2072, 2100, 2136, 2134, 2135.

⁶ Там само. – № 806, 941, 2711.

⁷ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 123-124.

⁸ Там само. – С. 726.

⁹ Там само. – С. 114-116, 319-320. ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 89-90, 90-91, 142-143, 303-305.

¹⁰ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 13. – С. 815-816.

¹¹ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 131-133, 164, 992-993.

¹² ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 409-412.

¹³ Там само. – С. 420.

¹⁴ Там само. – С. 750-751, 752.

¹⁵ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 13. – С. 1066, 1152-1153.

¹⁶ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 175, 569, 570, 1080.

¹⁷ AGZ. – Т. XVI. – № 2035, 2811.

¹⁸ Там само. – № 2840.

¹⁹ Там само. – № 2818, 1819.

²⁰ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 462-463.

²¹ AGZ. – Т. XVI. – № 2974.

²² ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 325.

²³ Там само. – С. 549, 590.

²⁴ Там само. – С. 455, 456-457.

²⁵ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 35-37, 68-69, 75, 79-80, 209, 395.

²⁶ AGZ. – Т. XI. – № 165, 221, 307.

²⁷ Там само. – № 3616, 3627.

²⁸ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 592-593.

²⁹ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 129.

³⁰ Там само. – С. 894.

³¹ Там само. – С. 103.

³² Там само. – С. 618, 676, 994-995, 1022.

³³ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 207-208.

³⁴ Там само. – С. 539.

³⁵ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 13. – С. 1223, 1239-1247.

³⁶ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 325, 1031-1034.

³⁷ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 382-383. ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 13. – С. 835-838, 821-822, 1056, 1341.

³⁸ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 443, 936.

³⁹ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 6.

⁴⁰ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 8-9, 251, 291, 476-478, 494, 708.

⁴¹ Там само. – С. 137-138, 139-140, 109

⁴² AGZ. – Т. XVI. – № 2447, 2450.

⁴³ Там само. – № 2743, 2775.

⁴⁴ Там само. – № 2828.

⁴⁵ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 109-111.

⁴⁶ Там само. – С. 114.

⁴⁷ Там само. – С. 119-121.

⁴⁸ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 146-150, 244.

⁴⁹ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 375-376.

⁵⁰ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 13. – С. 994-977.

⁵¹ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 75, 171-173, 250-251, 534, 554-556, 701, 1018.

⁵² Там само. – С. 30, 401, 941.

⁵³ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 13. – С. 1102-1105.

⁵⁴ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 294-295.

⁵⁵ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 89-90, 90-91, 1017.

⁵⁶ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 114-116.

⁵⁷ Там само. – С. 319-320. ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 303-305.

⁵⁸ Там само. – С. 89-90, 90-91, 142-143.

⁵⁹ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 216.

⁶⁰ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 13. – С. – С. 891-892, 1359-1360.

⁶¹ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 315, 962.

⁶² ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 262.

⁶³ Там само. – С. 458. ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 314.

⁶⁴ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 13. – С. 824-825.

⁶⁵ AGZ. – Т. XVI. – № 3000-3002.

⁶⁶ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 354/355, 768.

⁶⁷ Смуток І. Добрянські у Перемишльській землі XVI – початку XVII ст. // Літопис Бойківщини. – ЗСА-Канада-Україна, 2008. – Ч. 2/75(86). – С. 77-79.

⁶⁸ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 322.

⁶⁹ Там само. – с. 588.

⁷⁰ Там само. – С. 35-37, 178, 182.

⁷¹ Там само. – С. 208, 236-242, 248-249, 253-255.

⁷² Там само. – С. 760, 889.

⁷³ Там само. – С. 162, 735.

⁷⁴ AGZ. – Т. XVI. – № 1336, 1802.

⁷⁵ ЦДІАЛ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 15. – С. 4, 29, 231.

Ярослав Лисейко
(Львов)

Мелкие и средние дворянские роды Сяноцкой земли в первой половине XVI ст.

В статье анализируется положение мелкой и средней шляхты Сяноцкой земли в первой половине XVI ст. Большинство давних сяноцких родов в этот период практически не изменили своего социального, имущественного положения сравнительно с концом XV ст. Однако семьи Пакошовских, Тарнавских, Добрянских, Заршинских обеднели вследствие роста численности родов. Особенностью было то, что в первой половине XVI ст. в Сяноччину мигрировало много дворянских родов немецкого происхождения.

Ключевые слова: шляхта, Сяноцкая земля, имущество, убожество, местные роды.

Yaroslav Lyseiko
(L'viv)

The Small and Ordinary Nobility in Sianky Land in the First Part of 16th Century

In this article the position of small and ordinary nobility in Sianky land in the first part of XVI century is analyzed. The majority of Sianky families didn't change their social-property position comparatively with the end of XV century. However, families of Pacoshovsky, Tarnavsky, Doryansky, Zarshynsky became more poor because they have increased. The main peculiarity was the migration of many foreign noble families into Sianky land in the first part of XVI century.

Key words: gentry, property, wretchedness, local childbirth.

УДК 929(792):82

Наталія Гонтар
(Київ)

МЕМУАРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОЇ І ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАНАСА САКСАГАНСЬКОГО

Проаналізовано стан висвітлення творчої та громадської діяльності українського театрального діяча Панаса Саксаганського у мемуарах сучасників. Застосовано критичний підхід до мемуарів як історичного джерела.

Ключові слова: Панас Саксаганський, мемуари, історичне джерело, історія українського театру.

Становлення незалежної Української держави вимагає певного переосмислення поглядів на її історію та подолання стереотипності мислення. Розширення просопографічних досліджень дозволяє на прикладі здобутків конкретних діячів політики, науки і культури детальніше проаналізувати суспільно-політичні та національно-культурні процеси в Україні. Видатний український актор і режисер, один із засновників українського професійного театру Панас Саксаганський зробив вагомий внесок у розвиток українського театрального мистецтва та у формування національної самосвідомості українців наприкінці XIX – на початку XX століття. Для вивчення джерел формування його мистецьких поглядів та громадянської позиції, творчої та громадської діяльності особливе значення має мемуарна спадщина.

Певною мірою цю проблему висвітлює вступна стаття Р. Пилипчука «Панас Саксаганський у спогадах сучасників» до видання збірника спогадів 1984 р.¹ У ній здійснено загальний огляд мемуарів, розміщених у даному збірнику, та у збірнику 1939 р. Однак це питання потребує більшої деталізації та розширення у зв'язку з появою нових публікацій.

Спогади про Панаса Саксаганського різною мірою висвітлюють його життєвий та творчий шлях, охоплюють різні хронологічні відрізки. Тому систематизувати наявний матеріал найзручніше за тематико-хронологічним принципом.

Загалом життєвий та творчий шлях Панаса Саксаганського досить чітко можна розподілити на п'ять періодів: 1) 1859-1882 рр. – формування світогляду, дитячі та юнацькі роки, навчання, аматорська діяльність, військова служба; 2) 1883-1889 рр. – початок професійної акторської діяльності; 3) 1890-1909 рр. – розквіт акторської та громадської діяльності, становлення Саксаганського як режисера на чолі «Товариства російсько-малоросійських артистів під керівництвом Панаса Саксаганського»; 4) 1910-1922 рр. – артистична діяльність у складі різних театральних труп, літературна діяльність, очолення Державного народного театру у Києві; 5) 1922-1940 рр. – робота у театрі імені Ма-